

A. Th. van Deursen, *De eeuw in ons hart. Negenentwintig opstellen over geschiedenis, geschiedschrijving en geschiedbeleving* (Franeker Van Wijnen, 1991, 272 blz., f45,-, ISBN 90 5194 069 6).

Voor de jubilaris was het niet nodig geweest. Zestig jaar worden is geen verdienste en wettigt dus geen huldeblijk. De lezers van de bundel opstellen die A. Th. van Deursen bij zijn zestigste verjaardig is aangeboden zullen echter de samenstellers dankbaar zijn dat zij zich van die mening niets aantrokken. Want ook al wordt de betekenis van een historicus afgemeten aan zijn grotere werken en kan daarom deze bundel niet in de plaats komen van boeken als *Bavianen en slijkgeuzen* en *Het kopergeld van de Gouden Eeuw*, de meest korte opstellen in deze bundel bieden een uitstekende kennismaking met een van Nederlands meest vooraanstaande historici van dit moment. Van Deursen blijkt hier vooral de geboren columnist: hij laat zich geen knollen voor citroenen verkopen, doorziet redeneringen die anderen klakkeloos overnemen, laat zich niet door modieuze opvattingen op sleptouw nemen, maar blijft zijn principes trouw, ook als hij daarmee ingaat tegen de heersende mening. En dat alles in een stijl die ronduit puntig kan worden genoemd. (Over *Trouw* bijvoorbeeld: 'Er zijn mensen die denken dat *Trouw* een gereformeerde krant is. Ze vergissen zich natuurlijk. *Trouw* is een blad, waarin vroegere gereformeerden uitleggen waarom ze dat niet meer zijn' (245)). Van Deursen schrijft niet alleen mooie boeken, hij is ook een meester op de korte baan.

De bijeengebrachte opstellen kunnen in grofweg twee categorieën worden ondergebracht. De eerste bevat de wetenschappelijke publikaties, die veel lezers al kennen maar niet altijd bij de hand hebben: artikelen over populaire handboeken voor de vaderlandse geschiedenis, over de cultuurgeschiedenis bij Huizinga en in de oude *AGN*, over de pretenties van de microgeschiedenis en over Simon Schama. De tweede categorie bestaat uit artikelen die aansluiten bij de actualiteit. Dat kan de historische actualiteit zijn (het afscheid van collega's, de uitgave van de correspondentie van Groen van Prinsterer of de herdenking van het zogenaamd zeventienjarig bestaan van Amsterdam), het kan ook de actualiteit zijn die niets met het historisch bedrijf te maken heeft. Het zijn doorgaans ingezonden artikelen of columns voor kranten als *Trouw*, *NRC Handelsblad*, *de Volkskrant* of *het Nederlands Dagblad*. Natuurlijk ogen die artikelen snel gedateerd; wie maakt zich nog druk om de arbeideristische geschiedschrijving uit de jaren zeventig (Feis en Offermans); wie weet nog hoe Willem van Oranje in 1984 werd herdacht? Maar de artikelen van Van Deursen zijn alleen gedateerd door wat hij afwijst, niet door wat hij voorstaat. Naar mijn smaak vormen deze artikelen de kern van de bundel.

Bijna altijd hebben die artikelen te maken met de welhaast onmogelijke positie waarin de kerken van de gereformeerde belijdenis in de moderne, naar eigen idee tolerante maatschappij terecht zijn gekomen. Of het nu gaat om de zaak-Goeree, de wet gelijke behandeling of het bidden om iemands bekering in de christelijk-gereformeerde kerk in Ede, steeds blijkt dat de overheid niet begrijpt wat een kerk is, wat geloof betekent: geloof is niet een privé-opvatting die binnen de muren van kerk of school gehouden kan worden en waarvan de buitenwereld niets hoeft te merken, maar doortrekt het gehele leven, stempelt de gehele levenspraktijk van wie het belijden. Moderne denkbeelden over de onaantastbaarheid van de privé-sfeer en vrijheid van meningsuiting, alsmede de in de praktijk beleden gelijkwaardigheid van alle levensovertuigingen hebben echter de kerkelijke censuur onmogelijk gemaakt, het vloeken gesanctioneerd en het verwerpen van andere geloofsovertuigingen belachelijk, kwetsend of zelfs potentieel racistisch gemaakt. Deze situatie deed zich ook in de zeventiende eeuw voor, toen de gereformeerde kerk nog regelmatig tot de orde werd geroepen nadat de facto andere geloofsovertuigingen al getolereerd werden, en in het verzet van negentiende-eeuwse liberalen tegen confessioneel onderwijs herkent men hetzelfde onbegrip. Toen viel het echter niet op, aangezien de toenmalige

regenten vanuit dezelfde morele vooronderstellingen leefden als de voorgangers van de gereformeerde kerk. Nu echter die gedeelde morele basis tussen overheid en kerk verdwenen is en hedonisme de nieuwe officiële moraal is, komt het verschil van opvatting scherper naar voren. In een aantal artikelen wordt dit probleem scherp geanalyseerd en dan blijkt dat het in deze tijd een zeker voordeel is als een historicus tot de minderheid van de gereformeerde gezindte behoort: de waarheid over de taboe's van de moderne samenleving wordt het scherpst onder woorden gebracht door wie erbuiten staat.

De cultuurkritiek van Van Deursen is scherp en vaak terecht, maar niet afbrekend. Hij zou anders ook in strijd komen met het grondbeginsel van zijn eigen geschiedschrijving. Dit grondbeginsel is een toepassing van het evangelisch gebod van de liefde tot de naaste op de mensen die vroeger leefden: de taak van de geschiedenis is naast het verhelderen van het heden vooral het 'recht doen aan de gestorvenen, ongeacht hun belang voor de actualiteit' (16). Of, zoals hij het elders zegt: 'Nu, dat is werkelijk geschiedenis: deel hebben aan de ervaring van vorige generaties; weten hoe ze geleefd hebben en waarvoor ze leefden, hun recht doen in hun bedoelingen'. Want 'liefde voor hen die ons werkelijk na stonden verdwijnt niet met de dood' (87). Het is een standpunt dat ieder zou moeten delen — en toepassen.

K. van Berkel

G. Ackermans, A. Davids, P. J. A. Nissen, G. H. M. Posthumus Meyjes en M. G. Spiertz, ed., *Kerk in beraad. Opstellen aangeboden aan prof. dr. J. C. P. A. van Laarhoven bij gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar aan de Katholieke Universiteit Nijmegen* (Nijmegen: Faculteit der Godgeleerdheid, Katholieke universiteit Nijmegen, 1991, 336 blz., f45,-, ISBN 90 373 0090 1).

Deze bundel bevat negentien studies van twintig auteurs, waarvan er zeven in de middeleeuwen kunnen worden gesitueerd, zes in de nieuwe tijd en zes in de nieuwste tijd, conform traditionele caesuren: met de reformatie begint de nieuwe, met de restauratie de nieuwste tijd. Als uitgangspunt gold dat de artikelen over 'kerk' en 'beraad' en liefst over beide zouden gaan. Gezien de aard van de instelling een criterium dat alle ruimte bood aan een grote diversiteit van onderwerpen. Waar het onmogelijk is binnen kort bestek die diversiteit recht te doen, wordt hier volstaan met een opsomming van de inhoud met af en toe een kort commentaar, waaruit zal blijken dat van de negentien studies zeven mij bij uitstek hebben kunnen bekoren.

Na het woord vooraf, een beknopte, heldere en sympathieke schets over de gelauwerde en een lijst van diens publikaties volgt als eerste de bijdrage van Louis Goosen, 'Euchrotia van Bordeaux, slachtoffer van synodaal beraad' (15-34), een erudiet en instructief verhaal over 'de eerste [vrouw] in de geschiedenis van het christendom van wie bekend is dat zij wellicht met haar dochter slachtoffer werd van episcopale kuiperijen' (27), wat in de winter van 385/386 mede als gevolg van 'synodaal beraad' in Trier zijn beslag heeft gekregen.

Zo'n 25 jaar later speelde een der discussies tussen katholieke en donatistische bisschoppen zich in Carthago af: de *Conlatio* van 411, waaraan Augustinus zo'n belangrijk aandeel heeft gehad. In zijn overzichtelijke bijdrage, 'Aliquid de ecclesia cupit audire'. Documenten van de Conlatio te Carthago in 411' (35-53), laat Adelbert Davids zien hoe in het geschil tussen de wereldwijde en de reine kerk (zonder mogelijkheid van *permixtio*, dus met voortdurende uitsluitingen) de *catholica* en de *pax* het pleit uiteindelijk hebben gewonnen.

A. G. Weiier behandelt in zijn bijdrage over 'De 'eerste Utrechtse synode' in de context van de laatmerovingische concilies' (55-67) de al door Henschenius in de zeventiende eeuw met 'neen' beantwoorde vraag of er ooit van deze door Willibrord in 697 voorgezeten kerkvergadering sprake is geweest, zoals de Gorcumse kanunnik Dirk Frankenzoon Pauw ons sedert ±